

popytu na środki produkcji. Warszawa, 1976. 4. Prusek A. Możliwość zastosowania metod drzewa celów do prognozowania zapotrzebowania na środki produkcji w gospodarce narodowej // Gospodarka Planowa. – 1980. – Nr 11. Pietrzyk I., Prusek A. Prognoza struktur ekonomicznych determinujących zapotrzebowanie komunikacji osobowej na produkty ropopochodne // Zeszyty Naukowe Akademii Ekonomicznej w Krakowie. – 1982. – Nr 153.

УДК 658.7:001.895

У.Я. Садова

Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів

РЕГІОНАЛЬНІ РИНКИ ПРАЦІ В УМОВАХ МАРКЕТИНГОВО-ЛОГІСТИЧНИХ КОНЦЕПЦІЙ УПРАВЛІННЯ

© Садова У.Я., 2003

Досліджені проблеми формування та функціонування регіональних ринків праці. Обґрунтовано доцільність впровадження маркетингових та логістичних концепцій в механізми управління регіональним ринком праці.

The problems of formation and functioning of the regional labour markets are investigated. The efficiency of the marketing and logistic concepts implementation into the mechanism of regional labour market management is shown.

Постановка проблеми. В Україні проблеми регулювання розвитку регіональних ринків праці (РРП) стали однією з базових тем сучасних досліджень регіональної економіки. Однак, проаналізувавши здобутки вітчизняної науки у цій сфері впродовж всього періоду ринкових перетворень, можна підсумувати, що в частині їх організації¹ чітких принципів, а, відповідно, й регуляторних механізмів розвитку запропоновано не було. У підсумку розвиток РРП відбувається досить хаотично й частково. З проголошенням в Україні Стратегії Європейського вибору (Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002 — 2011 рр.), потреба розробки механізмів регуляторних схем розвитку РРП чітко проглядається крізь призму майбутньої адміністративної реформи в державі (запланованої на 2005— 2010 рр.). При цьому з делегуванням центром своїх управлінських функцій на місця, із розвитком місцевого самоврядування, питання регуляторних механізмів розвитку РРП вписуються в розробку нових маркетингово-логістичних концепцій управління.

Аналіз публікацій з цієї теми та виділення проблемних питань. У сучасних наукових дослідженнях вивчення механізму регулювання розвитку РРП ґрунтується як на неокласичних, так і сегментаційних теоріях. Якщо у першому випадку теорія використовується для обґрунтування нетривалого характеру існування регіональних відмінностей в рівнях безробіття, то в іншому — для обґрунтування зв'язків по працевикористанню, що породжують різноманіття відносно замкнутих часткових (локальних) ринків праці. Більш ґрунтовне вивчення теорій обох напрямків вказує на те, що в Україні їх практичне застосування може отримати розвиток на засадах як маркетингових, так і логістичних концепцій управління. На цьому справедливо акцентується увага молодих

¹ За винятком робіт М.В. Шаленко, яка в першій половині 90-х років з допомогою теорії сегментації гіпотетично виокремила в межах України близько 400 проблемних регіональних ринків праці.

науковців, зокрема І.Б. Шевченко [1]. Проте, на наше переконання, в реальній економіці застосування концепцій логістики стосовно РРП обмежується системою діючого статистико-інформаційного забезпечення, а також відсутністю стратегій територіального розвитку не лише соціальних, а й суспільних систем загалом.

Основні положення дослідження. У свій час, проводячи комплексне дослідження проблем діагностики та прогнозування РРП [2], нами було вказано, що системні вимоги до такої роботи найповніше задовольняє застосування концепції маркетингу. Саме вона була вибрана як така, що передбачала збір, обробку, аналіз даних з метою зменшення невизначеності при прийнятті управлінських рішень. До переліку напрямів дослідження РРП, на які розповсюджується маркетингова діяльність, було віднесено аналіз впливу різних факторів на формування попиту і пропозиції робочої сили, визначення тенденції їх змін на регіональному та локальному ринках праці, дослідження структур, територіальної організації, місткості, кон'юнктури РРП, дослідження соціально-економічних особливостей структурних змін регіональної системи зайнятості, вивчення обсягів підготовки і перепідготовки кадрів, пошук та обґрунтування доцільності застосування альтернативних джерел фінансування РРП, вибір шляхів стимулювання зайнятості, самозайнятості, сприяння працевлаштуванню, прогнозування РРП. Однак подальші наші розробки показали, що стратегія маркетингу задовольняє вимоги переважно традиційних ринків праці, не позначених впливом новітніх інформаційних, інноваційних та інвестиційних змін на сферу організації й розвитку ринку праці, зокрема мережі Інтернет, яка формує власну мережу віртуальних робочих місць. До таких факторів належить цілий ряд зовнішніх глобалізаційних впливів на РРП.

Так, глобалізація економіки в Україні нині диктує запеклу боротьбу за зайнятість. Ця економічна боротьба ведеться при верховенстві корпоративних інтересів транснаціональних компаній, які не переймаються проблемами трудової участі населення тих територій, в межах яких розвивають свою діяльність. Лише в межах Львівської області в результаті тютюнової війни втрачено сотні робочих місць. Незаперечним свідченням війни на споживчому ринку телевізорів став занепад "Електрона", де ліквідовано більше 20 тисяч робочих місць. В Україні — це енергетичні, автомобільні, текстильні і інші війни. Лише через поширення ліцензій, митних, тарифних обмежень держава могла скоротити інтервенцію товарної маси і зберегти робочі місця. Тобто виникає потреба логістичної оцінки так званого "коридору" безпеки розвитку вітчизняного РРП, в межах якого вони б мали і просторові, і лагові переваги. Для системи державного управління це мало б означати створення своєрідного логістичного продукту РРП, суть якого зводилася б до виробництва і споживання певних цільових аудиторських послуг.

Другим фактором розвитку РРП є зовнішні інвестиції. Однак вони слабо впливають на нарощування нових робочих місць. За результатами проведеного нами аналізу, в Україні в галузевій масі незначні інвестиції приходять в харчову (спиртову, виноробну) промисловість, у фінансовий сектор, тобто ті виробництва, які не є працемісткими. Щодо технологічності, інтелектуалізації робочих місць, на які традиційно був попит зі сторони робочої сили як в Західному, так і інших регіонах України, розраховувати можна лише на себе. Так, у Львівській області в умовах особливо високої напруги на ринку праці немає програми широкомасштабного відродження чи створення нових робочих місць в контексті формування Генеральної схеми розміщення продуктивних сил України. Це вказує на необхідність логістичних дій в сфері розширення меж регіонального управління працею та

зайнятстю, засвідчує гостру потребу в прокладанні “моста” між розвитком працездатних та неміждатних систем, що, в свою чергу, пов’язано з логістичним управлінням трудової міграції.

Новітнім фактором розвитку РРП є проблема дешевици вітчизняної робочої сили і відсутність в Україні зон кваліфікованої праці. Вся драматичність ситуації в сфері економіки полягає в тому, що в результаті “вимивання” кваліфікованої робочої сили за кордон і суттєвого пониження в загальній масі освітнього рівня молоді вітчизняний ринок праці стає вторинним ринком робочої сили (з типовим рівнем освіти в 9 класів) та ринком віртуальних робочих місць. Статистичні оцінки й спеціальні соціологічні обстеження показують, що вказана “лавина” негараздів розкручується з року в рік з величезною швидкістю. При цьому ряд негативів (наприклад, частота відмов в прийомі на роботу внаслідок невідповідності кваліфікації) має здатність повторюватись з певною послідовністю залежно від ієрархічності рівня організації РРП, а отже, мусить бути належно вивчена і проконтрольована зі сторони держави. Інструментом ж впливу на виявлені залежності може бути маркетингово-логістична концепція управління розвитком РРП.

Як застереження в цьому плані варто зазначити, що у свій час в США з метою маркетингу рівня кваліфікації робочої сили, яка фігурує на ринку праці, було введено спеціальний показник оцінки рівня старіння знань спеціаліста — “період напіврозпаду компетентності”, який розраховується встановленням періоду часу протягом якого компетентність спеціаліста з моменту закінчення ним навчального закладу знижується на 50 % (в 90-х роках він становив 4 — 5 років [3]). В Україні про подібні логістичні новації говорити не доводиться. В 2001 р. згідно з обстеженнями економічної активності населення кількість осіб з тривалістю незайнятості більше року становила 62,7 % безробітних (йдеться про осіб, які раніше мали роботу). Середні рівні тривалості незайнятості та пошуку роботи становили, відповідно 23 та 10 місяців на рік. Регіональні оцінки вказаних показників доволі наочно зображено на рис. 1. Більш поглиблене вивчення конкретних значень показує, що на локальному рівні оцінки залежать від не лише від стану розвинутості, але й типу того чи іншого РРП (диверсифікований, врівноважений, асиметричний). Очевидно, в таких умовах з метою підвищення кон’юнктури РРП управляти слід не просто потоками незайнятого населення, яке роками шукає місця праці (за умови легалізації потоків “дикого” ринку праці), а потоками інновацій, які б в підсумку оперативно формували структуру попиту регіональної економіки на певні професії.

Зрозуміло, що дослідження вказаних факторів розвитку РРП закономірно породжує потребу нових концепцій управління, призводить до бінарних конфігурацій розвитку окремих з них, якою є й маркетингово-логістична концепція до управління РРП. Застосування вказаної концепції до управління РРП в умовах України має неабияке значення. Так, якщо теоретичні основи маркетингового управління, що будуються на категорії вартості володіння — навиками й кваліфікацією населення продукувати блага або ж робочим місцем — сьогодні проектується переважно на офіційну частину вітчизняних РРП, то теоретичні основи логістичного управління [4, 5, 6, 7], що будуються на категоріях вартості місця і часу — у нашому випадку просторово-часових горизонтів організації зустрічі суб’єктів ринку праці — націлені здебільшого на неофіційну частину РРП. Зрозуміло, з метою підвищення системи державного управління розвитком вітчизняних РРП даний поділ необхідно максимально швидко нівелювати, сформувавши єдині засади і принципи організації й проведення управлінської діяльності не лише регіональними, але й загальнонаціональним ринком праці. Такий підхід відповідає засадам побудови в Україні інноваційного суспільства, реалізації новітньої ідеї доповнення теорії економіки грошей теорією економіки робочого часу.

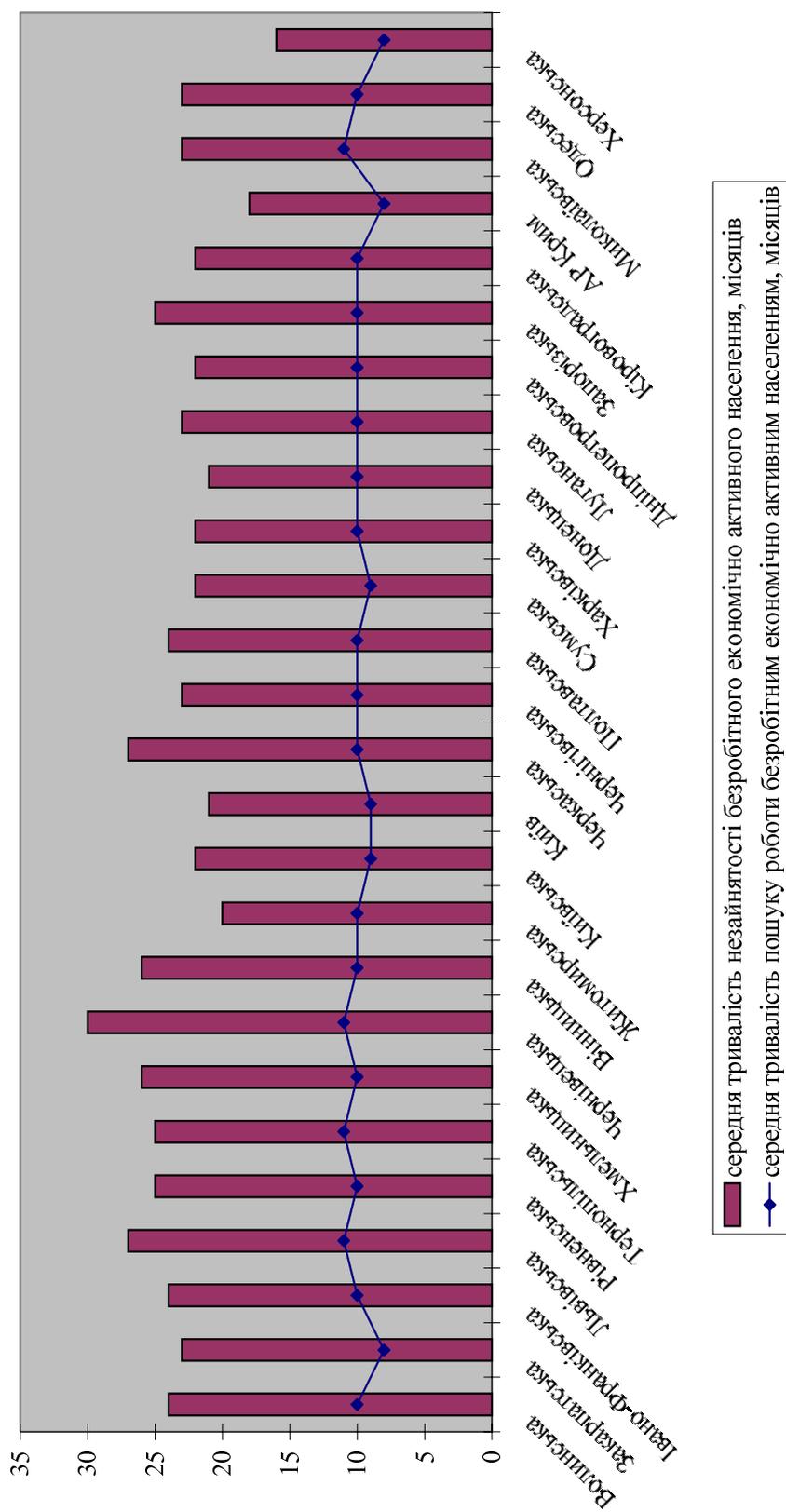

Рис. 1. Середні показники тривалості незайнятості та пошуку роботи безробітного економічно активного населення в розрізі регіонів України в 2001 р.

Що ж до конкретних пропозицій стосовно оперативності впровадження концепції маркетингово-логістичного управління, то в реальній економіці України існує ціла гама обмежень. Найбільш відчутними з них є недосконалість регіональної системи обліку й статистики РРП.

З метою вирішення проблем першого роду нами запропоновано варіант розширення діючої системи регіональної статистики РРП впровадженням двох показників:

- оцінки місткості РРП;
- оцінки режиму дії РРП.

У науковий обіг термін *місткість території* введений в середині XIX століття². Найширшого застосування набув він в демографічних, економіко-географічних дослідженнях, в роботах з містобудівельного проектування (особливо по районному плануванню). В демографії місткість території для населення — це максимальна чисельність населення, спроможного діставати засоби до існування, проживаючи на цій території, і використовуючи її ресурси. Місткість території визначається максимально можливою щільністю населення і залежить від рівня розвитку продуктивних сил, типу господарства (в т. ч. ступеня участі в територіальному поділі праці) і природних умов [8]. Якісно дещо інше його навантаження буде в ринкових категоріях пропозиції, попиту, кон'юнктури та ціни. *Місткість ринку* — це максимально можливі обсяги реалізації потреб в місцях прикладання праці незайнятого населення (постійного і тимчасово проживаючого) на засадах найму з врахуванням їх пропозиції, враховуючи конкретні умови простору і часу. Вона визначається рівнем найбільш повного імовірного працевлаштування незайнятого населення на одиницю території. В регіональному аспекті цей показник характеризує пропускну здатність місцевості в обсягах регіональної пропозиції послуг праці економічно активного населення за рахунок дії регіонального ринку робочих місць. Слід зауважити, що йдеться про блага, які за цих умов (рівні цін, доходах, ступені насичення ринку тощо) можуть бути затребувані в певних часових горизонтах [9]. Вітчизняні концепції, які розглядають механізм функціонування ринку праці в контексті процесу відтворення робочої сили, часто формулюють його суть на основі категорій попиту, пропозиції, конкуренції та ринкової вартості робочої сили [10, 11]. Так, в літературі відомі підходи, коли попит на робочі місця розкладається на тріаду попиту фіксованого, реального та потенційного [12]. Це відповідно видозмінює методичні підходи до розрахунку *місткості* (масштабів) *регіонального ринку праці*, який визначають шляхом різниці між сумарними обсягами перспективного працевлаштування населення на функціонуючих, вільних і новостворюваних робочих місцях та кількістю робочих місць, які ліквідуватимуться в перспективі. Іншими словами, ці методичні підходи тісно переплітаються з положеннями теорії людського капіталу [13], враховують динаміку зайнятості й незайнятості населення в контексті кваліметричних оцінок його розвитку, явища флексибілізації ринку праці. Досить часто, при визначенні *місткості* ринку праці непорозуміння виникає через методологічне розуміння його суті. Так, якщо притримуватись концепції *розширеного* трактування ринку праці, то місткість сукупного ринку праці формулюється через “єдність головних його складових частин: сукупної пропозиції, що охоплює всю найману робочу силу з числа економічно активного населення, і сукупного попиту як синоніму загальних потреб економіки в робочій силі” [14]. Якщо ж приймати до уваги більш *звужений підхід*, то місткість ринку праці визначається *пропозицією* робочої сили (а саме — зі сторони незайнятих, які шукають робоче місце, зайнятих, але не задоволених роботою і тих, що шукають інше чи додаткове робоче місце і зайнятих, але з великим рівнем ризику втратити роботу) та *попитом* на працю зі сторони власників робочих місць (а саме — вакансій та посад тих робітників, яким працедавець шукає заміну) [15]. Тобто основна проблема зводиться до того, а хто ж є дійсними суб'єктами ринку праці як зі сторони тих, хто формує пропозицію, так і тих, хто визначає попит і як “оперативно” відбувається їх взаємодія. Це має важливе значення для методології розрахунку показників і, особливо, коли йдеться про міжнародні порівняння.

² Одними з перших були визначення, зроблені російським дослідником П.П. Семеновим-Тянь-Шанським в 1871р.

Аналізувати місткість регіонального ринку праці доцільно проводити, враховуючи сторону попиту на робочу силу, по чергово накладаючи сегменти пропозиції незайнятого населення. Прикладні розрахунки слід проводити оцінюванням фактичної і граничнодопустимої щільності розташування незайнятих місць прикладання праці та фактичної і граничнодопустимої щільності територіальної локалізації незайнятого (постійного та тимчасово перебуваючого) населення. В ідеалі це відношення повинно відображати стан рівноваги: якщо відношення менше від одиниці — територія недонасичена, якщо більше — перенасичена). Отже, місткість нами розглядається як індикатор стану (статичного) регіонального ринку праці. Щодо існуючих методик оцінки місткості внутрішньонаціонального ринку праці, то вони базуються переважно на подібних підходах.

Іншим індикатором розвитку регіонального ринку праці може бути показник *режиму дії ринку праці*. Основне його призначення зводиться до оцінки мінливості попиту й пропозиції робочої сили у розвитку РРП. Сучасні дослідження проблем регулювання розвитку РРП справедливо націлені є на визначення циклічної природи цього руху. Адже сучасна економічна думка, вивчаючи динаміку розвитку суспільства, стає все більш одностаійною на рахунок об'єктивного існування перемінності рівнів економічної активності (спадів та підйомів), окремих фаз (піку, спаду виробництва, депресії та пожвавлення) у розвитку соціальних явищ, і зокрема такого феномену як ринок праці. За своєю вагомістю, новизною і практичною значимістю для перспективної оцінки повного ринку праці дане питання заслуговує на окреме дослідження.

Проте в розрізі цієї роботи нами зроблена спроба ввести новий показник для оцінки циклічності динаміки функціонування регіонального ринку праці: показник режиму дії ринку праці (в контексті відтворення умов функціонування регіонального ринку праці):

$$R = (— 1) + \sqrt[n]{\prod_{i=1}^n [(3 - B_{\phi}) / 3]} \quad (1)$$

де 3 — норма природного рівня безробіття, B_{ϕ} — фактичний рівень безробіття, розрахований за методологією МОП, n — кількість років спостереження.

Режим дії регіонального ринку праці в контексті відтворення умов його функціонування характеризує відповідність економічного середовища “припасованого” до певної території (“замовника” праці) місткості ринку праці, потенціалу незайнятого населення, яке прагне працювати за наймом. Він стосується лише тих категорій осіб, які стали суб'єктами ринку праці. Параметри режиму відтворення можуть мінятись в досить широких межах, однак не можуть виходити за рамки обмежень економічної активності людини.³ Об'єктивними передумовами встановлення того чи іншого режиму дії регіонального ринку праці, як основи визначення напрямків вдосконалення територіальної організації ринку праці є диференціація стану соціально-економічного розвитку території під впливом існування природних, історичних, демографічних та соціально-економічних відмінностей. Враховуючи конкретні умови, рівні режимів можуть бути досить різними. Зокрема режими можна поділяти на: простий ($R=1$), розширений ($R>1$), звужений ($R<1$). Їх можна також характеризувати як: — оптимальний чи неоптимальний; — прогресивний, стаціонарний чи регресивний⁴.

³ Окрім загальних обмежень існують і суто історичні обмеження, які діють на певних етапах розвитку людства. Залежно від етапу режим відтворення людського капіталу може інтерпретуватись як традиційний, раціональний, перехідний тощо.

⁴ Для розрахунку режиму дії регіонального ринку праці можна скористатись підходом до оцінки стану ринку праці через поняття повної зайнятості і норми природного рівня безробіття.

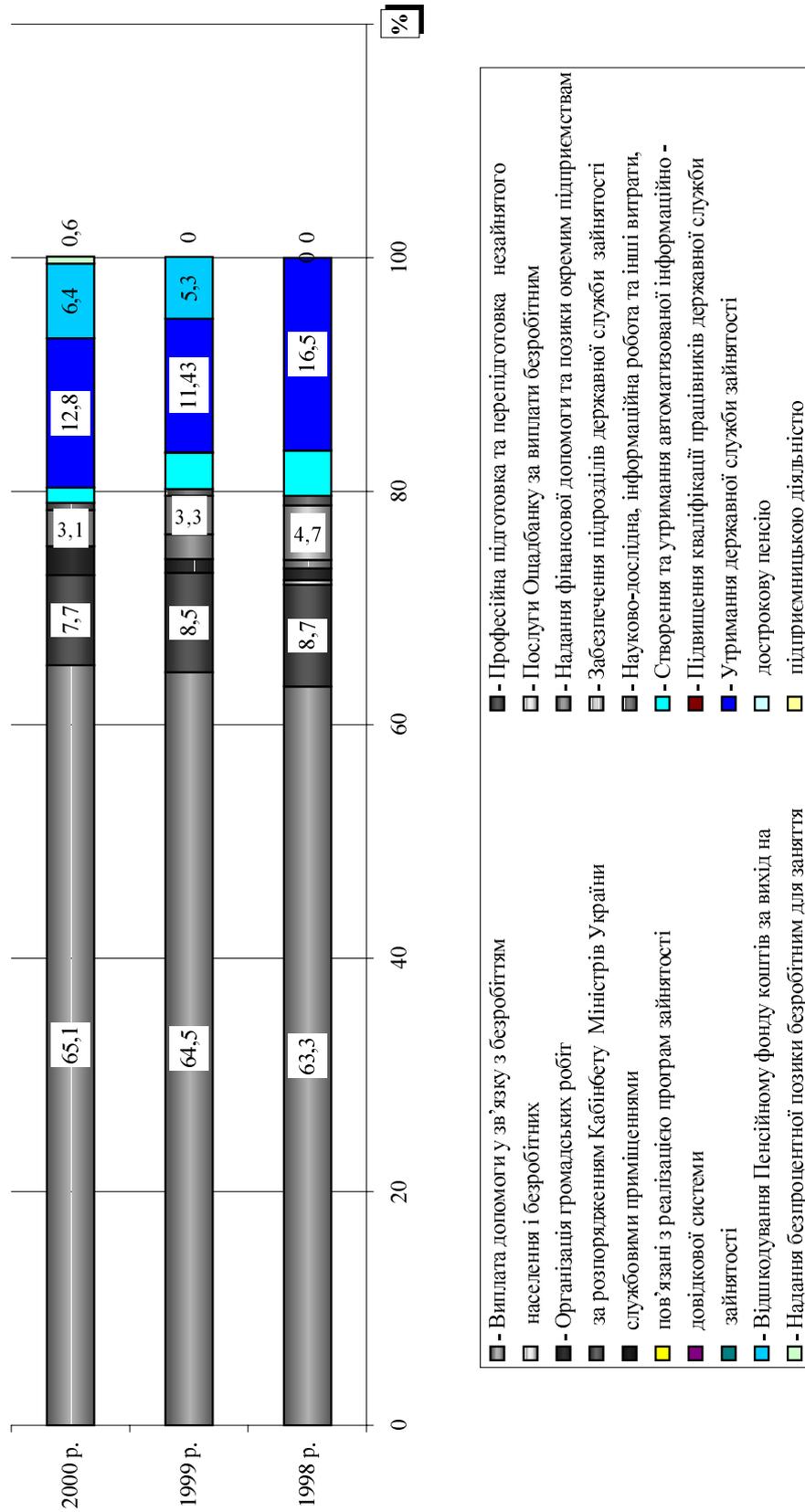

Рис. 2. Структура видатків державного фонду сприяння зайнятості населення України (1998 – 2000 рр.)

На наше переконання, запропоновані показники значною мірою покликані звузити статистико-облікові рамки обмежень застосування маркетингово-логістичних концепцій до регулювання розвитку РРП. Проте було б неправомірно розгляд обмежень впровадження маркетингово-логістичних концепцій до регулювання розвитку РРП звести лише до проблем статистико-інформаційного забезпечення.

Суттєвим обмежувачем впровадження маркетингово-логістичних концепцій розвитку РРП є відсутність стратегій територіального розвитку не лише соціальних, а й суспільних систем загалом. Не конкретизуючи у цьому випадку загального їх переліку, звернемо увагу лише на тих, що стосуються соціального захисту від безробіття. В Україні вони будуються на застосуванні так званих страхових схем і є досить поширеним явищем (рис. 2). Однак, якщо проаналізувати ефективність виплат на фоні системи оплати праці (особливо в територіальному аспекті), то видно яким чином відбувається підміна мотиваційних засад продуктивної праці. Сьогодні міжнародними експертами з питань соціально-економічної захищеності вказується, що в Україні страхові схеми практично блокують функціонування вітчизняних регіональних ринків праці [16]. Більше того, в приклад ставиться досвід розвинутих країн, в яких страхуванням на випадок безробіття сьогодні охоплено лише незначну кількість безробітного населення. В контексті цієї публікації закономірно виникає питання, яким же чином можна будувати маркетингово-логістичні механізми регулювання розвитку РРП за умови неефективності страхових схем соціального захисту. Відповідь на це питання можна дати лише через обґрунтування позицій незмінності політичного курсу держави, а також найбільш оптимальної стратегії соціального захисту від безробіття на відповідний період (див. таблицю).

Альтернативні стратегії розвитку системи соціального захисту безробітних в країнах світу в першому десятиріччі XXI століття [17]

№ з/п	Політичний курс держави	Основна парадигма моделі соціального захисту	Стратегічні засади механізму						
			допомога по безробіттю	допомога по безробіттю	матеріальна допомога на випадок безробіття	політика на ринку праці	сприяння зайнятості	компенсація витрат, пов'язаних із працевлаштуванням та заробітною платою	виплати по підтримці доходу громадян
1	Соціальна демократія	Модель соціальної солідарності	X	X	X	X	X	X	X

Продовження таблиці

2	Свобода мислення та діяльності	Модель обміну на договірних засадах		X	X				
3	„Співчутливий консерватизм”	Синтез моделі обміну на договірних засадах та моделі соціальної солідарності недержавного зразка		X	X		X	X	
4	Напрямок „третього шляху”	Синтез моделі соціальної солідарності державного зразка та моделі обміну на договірних засадах	X		X		X	X	
5	Економічна демократія	Модель громадянського права	X	X		X			X

Зрозуміло, що на перспективи маркетингово-логістичних схем регулювання розвитку вітчизняних РРП впливає й весь інший спектр інфраструктурних систем соціального спрямування. Про їх належний рівень сформованості яких говорити в Україні поки що не доводиться.

Отже, в умовах маркетингово-логістичних концепцій управління РРП України отримують шанс заявити про себе як системні внутрішньоструктуровані й чітко організовані утворення. Запропоновані показники діагностики, а також окреслені проблеми щодо застосування механізмів в розрізі окремих стратегій соціального розвитку є початком більш широких наукових досліджень.

1. Шевченко І.Б. Напрями вдосконалення, функціонування підсистеми логістичної моделі регулювання регіонального ринку праці // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. Серія: Економіка.— 2002. — № 11. — С. 13 — 15. 2. Регіональні ринки праці: аналіз та прогноз / Садова Уляна, Семів Любов. Редкол.: відп. ред. Ак. НАН України. — Львів, 2000. — 264 с. 3. Проблемы высшей школы за рубежом: Межвузовский сборник научных трудов / Науч. редактор А.П. Грызулина. — М.: МГЗПИ, 1990. — 64 с. 4. Крикавський Євген. Логістика підприємства: Навч. посібник. — Львів: Вид-во ДУ “Львівська політехніка”, 1996. — 160 с. 5. Николайчук В.Е, Кузнецов В.Г. Теория и практика управления материальными потоками (логистическая концепция). — Донецк: КИТИС, 1999. — 413 с. 6. Окландер М.А. Контуры экономической логистики. — К.: Наукова думка, 2000.— 74 с. 7. Чухрай Н. Формування інноваційного потенціалу підприємства: маркетингове та логістичне забезпечення: Монографія. — Львів: Вид-во НУ “Львівська політехніка”, 2002. — 316 с. 8. Демографический энциклопедический словарь / Редкол.: Валентей Д.И. и др. — М.: Сов. энциклопедия, 1985. — С. 130. 9. Статистический словарь / Гл. ред. М.А. Королев. — 2-е изд. перераб. и доп. — М.: Финансы и статистика, 1989. — С. 130. 10. Заяць Т. Економічне регулювання сфери відтворення робочої сили. РВПС України НАН України. — К., 1997. — 152 с. 11. Заяць Т.А. Структуризація регіональних ринків праці та шляхи досягнення їх збалансованості в Україні // Продуктивні сили і регіональна економіка: Зб. наук. пр. — К.: РВПС України НАН України, 1998. — С. 89 — 97. 12. Пітюлич М., Бібен М., Мікловда В. Трудовий потенціал регіону: стратегія розвитку і функціонування. — Ужгород: Карпати, 1996. — 138 с. 13. Дуткевич Я.М. Формування та використання людського капіталу (соціально-економічні аспекти). — К., 1997. — С. 4 — 11. 14. Экономика труда и социально-трудовые отношения:

Учебник — М.: Издательство МГУ, 1996. — С. 126. 15. А. Котляр // Вопросы экономики. — М., 1998. — № 1. — С. 36. 16. Гай Стендінг Соціальна захищеність безробіття та доходу / Соціально-економічна захищеність населення України. Зб. мат-лів міжнар. наук.-практ. конф. “Соціально-економічна захищеність населення України”. — Київ, 31 травня — 1 червня 2001 р. — К.: Держкомстат України, 2001. — С. 64 — 69.

УДК 338.256

С.В. Скибінський, Л.М. Орел, Н.І. Ревко
Львівська комерційна академія

ПОВЕДІНКА СПОЖИВАЧІВ: ЕВОЛЮЦІЯ ЗНАЧУЩОСТІ ДОСЛІДЖЕНЬ, НАПРЯМИ

© Скибінський С.В., Орел Л.М., Ревко Н.І., 2003

Розглянута еволюція значущості досліджень поведінки споживачів, їх місця і ролі у поступях суспільства. Наведений ретроспективний аналіз ролі людини-споживача в системі “виробництво — обмін — споживання”. Визначаються різні напрями розвитку поведінки споживачів.

The significance of consumer behaviour research evolution, its place and role in society progress is considered. The retrospective analysis of the person consumer’s role within the system “production — exchange — consumption” is sited. The different ways of the consumer behaviour development are determined.

Досягнення поступу в економічній та соціальній сферах змушувало людство першочергово спрямовувати інтелектуальні, людські, фінансові та інші ресурси в ті чи інші напрями, галузі. Для втілення обраних пріоритетів застосовували різні методи: від економічних, матеріальних та моральних стимулів до примусової зміни соціально-економічних формацій, типів економік, моральних та релігійних устоїв суспільств. За пріоритетами окремих галузей давали назви століттям. Наприклад, століття атома, століття інформатизації тощо.

Проте, якщо врахувати далеке історичне минуле, то свій прогрес людство пов’язувало з виробничою сферою, відкриттями в галузі природничо-технічних наук. Сфера обміну була, порівняно з виробничою, другорядною, а економічні дисципліни виконували функцію допоміжних, обслуговували виробничу сферу. Переважала думка, що науково-технічні відкриття втілені у виробничі засоби (машини, устаткування) й у споживчі товари, виготовлені за умови високої продуктивності праці, зниження собівартості і забезпечать надійний розвиток підприємництва у всіх сферах та бажаний і очікуваний поступ суспільства.

Про переваги природничо-технічних наук над економічними свідчив і той факт, що Альфред Нобель, вустами якого промовляла ціла епоха, запропонував премії з фізики, хімії, медицини, літератури і миру та водночас поза його увагою залишилась економіка (номінація Нобелівського лауреата з економіки ініційована Шведською Королівською Академією Наук тільки 1968 р.). Проте й наприкінці ХХ ст., коли всім відомо, що саме економічна теорія володіє секретами функціонування сучасного світу, нікого не здивували звинувачення, що Нобелівська премія з економіки іде врозріз з намірами самого А. Нобеля і